

مجلس هشتم: عوامل و عواقب سستی و ترک نماز

حجت الاسلام والمسلمین هادی عجمی*

اشاره

وقتی در روایات، از امری تعبیر به «پرچم اسلام»^۱ و «ستون دین»^۲ می‌شود، انتظار می‌رود در جامعه اسلامی همچون پرچمی برافراشته، مورد توجه ویژه قرار گیرد و حق آن ادا شود؛ اما در واقع شاهد هستیم که به تعبیر مقام معظم رهبری: «ایرانیان مؤمن، هرگز به نماز پشت نکرده و این نعمت بزرگ خدا را ناسپاسی ننموده‌اند؛ لیکن حق نماز نیز غالباً چنان‌که باید، گزارده نشده است.»^۳

با توجه به اهمیت و جایگاه نماز، ضروری است به علل و زمینه‌ها و آثار این بی‌توجهی نگاهی داشته باشیم، تا حرکتی باشد در راستای ارتقای اقامه نماز در جامعه، از وضعیت فعلی به جایگاه حقیقی آن.

منظور از سهل‌انگاری در نماز، ترجمه «استخفاف» و «تهاون» است^۴ و قدر متیقن آن، سبک‌شمردن و بی‌توجهی به قضا شدن نماز است؛ لذا با عنوان «تارک» متفاوت است؛ زیرا تارک کسی است که کاملاً نماز را کنار گذاشته است. از آن‌جا که سهل‌انگار، تقیدی ندارد و گاهی آن را

* کارشناس ارشد تربیت اخلاقی.

۱. رسول خدا ﷺ: «عَلِمُ الْإِيمَانَ الصَّلَاةَ.» (تاج‌الدین شعیری، جامع الأخبار، ص ۷۳)

۲. رسول خدا ﷺ: «إِنَّ عَمُودَ الدِّينِ الصَّلَاةُ.» (حرّ عاملی، وسائل الشیعة، ج ۴، ص ۳۵)

۳. پیام مقام معظم رهبری به چهارمین اجلاس نماز، ۱۰/۶/۱۳۷۳.

۴. در روایتی از امام باقر علیه السلام، استخفاف و تهاون، مترادف هم دانسته شده است: «لَا تَتَهَاوُنْ بِصَلَاتِكَ فَإِنَّ النَّبِيَّ قَالَ عِنْدَ مَوْتِهِ لَيْسَ مِنِّي مَنِ اسْتَخَفَّ بِصَلَاتِهِ...» درباره نماز سستی نکن که پیامبر فرمود، از من نیست کسی که درباره نمازش کوتاهی کند.» (کلینی، الکافی، ج ۳، ص ۲۶۹)

ترک می‌کند، در اصل ترک نماز با تارک مشترک بوده و ممکن است شامل عواقب ترک نماز شود. از سویی این سهل‌انگاری، در صورت درمان‌نشدن به ترک کلی نماز نیز می‌انجامد؛ لذا لازم است آثار ترک کلی نماز برای او بیان شود.

الف) عوامل سهل‌انگاری در نماز

عوامل متعددی برای بی‌توجهی یا ترک نماز وجود دارد؛ اما سه علت اساسی آن بیان می‌شود.

۱. تغییر اولویت‌ها

رسانه‌های غربی بر پایه نگاه اومانستی و مادی به زندگی، در پی القای نگاه خود درباره زندگی به مخاطبان خویش هستند. در این نظام فکری، از آن‌جا که محور انسان است، والاترین گزاره‌های اخلاقی نیز بر پایه سود انسان‌ها چیده شده است. در این نگاه، نماز امری شخصی و در رتبه اولویتی پایینی است و نه از آن جهت که دستور خداوند است، بلکه فقط برای دست‌یابی به آرامش است که به آن توجه می‌شود. امروزه چنان نگاه انسان‌گرایی و لذت‌گرایی از سوی ابزارهای رسانه‌ای و فضای مجازی، گسترش یافته که در زندگی برخی مسلمانان، اولویت را در به‌دست‌آوردن هرچه بیشتر تجملات و لذت‌های شهوانی و زودگذر مشاهده می‌کنیم. نزدیک‌شدن به این نگاه، ثمری جز دوری از نگاه الهی و توحیدی و فراموشی نیازهای واقعی انسان ندارد.^۱

در مقابل، نگاه توحیدی تمام شئون انسان را در ارتباط با خداوند تعریف می‌کند؛ حتی کمک‌رسانی به انسان‌ها. این بینش، انسان را بنده خداوند می‌داند و کمک به او را در راستای اطاعت و کسب رضایت الهی ترسیم می‌کند. در همین جهان‌بینی است که قبولی تمامی اعمال در گرو قبولی نماز است. ابوبصیر از امام صادق علیه السلام نقل می‌کند: «إِنَّ أَوَّلَ مَا يُحَاسَبُ بِهِ الْعَبْدُ الصَّلَاةَ فَإِنْ قَبِلَتْ قَبِلَ مَا سِوَاهَا؛^۲ اولین عملی که محاسبه می‌گردد، نماز است. اگر نماز قبول شود، دیگر اعمال نیز قبول می‌شود و اگر رد شود، آن‌ها نیز رد خواهد شد.»

در تفکر توحیدی، نماز در برنامه زندگی، اولویت مقدمی بر دیگر کارها دارد. امیرمؤمنان علیه السلام می‌فرماید: «لَيْسَ مِنْ عَمَلٍ أَحَبَّ إِلَى اللَّهِ مِنَ الصَّلَاةِ لَا تَشْغَلَنَّكُمْ عَنْ أَوْقَاتِهَا أُمُورُ الدُّنْيَا فَإِنَّ اللَّهَ ذَمَّ

۱. «وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللَّهَ فَأَنْسَاهُمْ أَنْفُسَهُمْ أُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ.» (سوره حشر، آیه ۱۹)

۲. کلینی، الکافی، ج ۳، ص ۲۶۸.

أَقْوَامًا اسْتَهَانُوا بِأَوْقَاتِهَا فَقَالَ الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ يَعْنِي غَافِلِينَ اسْتَهَانُوا بِأَوْقَاتِهَا؛^۱ هیچ عملی در نزد خداوند محبوب‌تر از نماز نیست. مبدا امور دنیایی، شما را از اوقات آن بازدارد! چراکه خداوند گروهی را که به انجام نماز در اوقات آن بی‌اعتنایی کرده‌اند، سرزنش کرده و فرموده کسانی هستند که در انجام نمازشان سهل‌انگارند، یعنی غافل‌اند و به اوقات نماز بی‌اعتنا هستند.» تربیت‌یافتگان این مکتب، نماز را در اولویت زندگی قرار می‌دهند؛ آنان نه تنها نماز را مانع پیشرفت امور زندگی نمی‌دانند، بلکه آن را پیش‌برنده مسائل زندگی و کمک‌کننده به حل مشکلاتشان نیز می‌دانند.

مرحوم «آیت‌الله زنجانی» نقل کرده‌اند که «آقای سیدجبل‌عاملی» مدرسه‌ای در دمشق تأسیس کردند تا دانش‌آموزان شیعه، در آن تحت نظر ایشان درس بخوانند. «آقای حاج سیداحمد مصطفوی» که از تجار بازار قم بود، گفت: «من از خود سیدمحسن امین جبل‌عاملی شنیدم که یکی از تربیت‌یافتگان مدرسه ما، برای تحصیل علم طب به آمریکا رفت. او از آن‌جا نامه نوشت که چند روز پیش امتحان داشتیم. مدتی در نوبت نشستیم؛ ولی متوجه شدم که اگر به همان حال در انتظار بنشینم، نمازم فوت می‌شود. ناچار برخاستم که آماده نماز شوم. بعضی از کسانی که با من در نوبت بودند، پرسیدند: «کجا می‌روی؟» گفتم: «یک تکلیف دینی دارم (نماز) که نزدیک است وقتش بگذرد.» گفتند: «امتحان هم وقتش می‌گذرد! بعد از این جلسه، دیگر جلسه‌ای تشکیل نخواهد شد.» گفتم: «هرچه می‌خواهد بشود! من باید این تکلیف الهی و آسمانی را انجام دهم و هیچ راه و بهانه‌ای برای انجام ندادنش ندارم.» بالأخره رفتم و مشغول خواندن نماز شدم. اتفاقاً هیئت ممتحنه متوجه شدند که به اندازه ادای یک وظیفه مذهبی غیبت کرده‌ام؛ لذا گفتند که چون این جوان در وظیفه خود جدی‌ست، شایسته نیست او را از امتحان محروم کنیم. برای تقدیر و تشویق وی، لازم است جلسه خصوصی برای امتحانش تشکیل دهیم. این بود که جلسه دیگری تشکیل دادند و من امتحان دادم. سیدمحسن امین پس از نقل این جریان، فرمود: «من در مدرسه، چنین شاگردانی تربیت کرده‌ام که اگر به دریا بیفتند، دامن‌شان تر نمی‌شود.»^۲

زبان حال این مؤمنان را حافظ این‌گونه بیان می‌کند:
اوقات خوش آن بود که با دوست به سررفت

۱. شیخ صدوق، الخصال، ج ۲، ص ۶۱۰.

۲. احمد زنجانی، الکلام یجر الکلام، ج ۲، ص ۳۵.

باقی همه بی حاصلی و بی خبری بود^۱

۲. عدم درک حقیقت بی توجهی به نماز

زشتی بی توجهی و ترک نماز، بسیار بیشتر است از آنچه در اذهان عموم مردم است. از امام صادق علیه السلام پرسیدند که چرا شما به زناکار کافر نمی گوئید و تارک نماز را کافر می دانید؟ حضرت فرمود: «چون زناکار و شراب‌خوار، این گناهان را به علت لذت نفسانی و غلبه شهوت انجام می دهند؛ ولی کسی که نماز را ترک می کند، قصدش لذت بردن نیست و هدفش سبک‌شمردن و دهن کجی به دستور خداست. وقتی سبک‌شمردن دستور خدا واقع شد، کفر واقع می شود.»^۲

حقیقت بی توجهی به نماز، بی توجهی به خداوند و کفر است؛ البته با این تفاوت که رسماً اعلام برائت از خداوند نکرده و احکام کفر بر او بار نمی شود؛ اما حقیقتی مشترک با او دارد.

در روایتی دیگر، آن حضرت به «عبید بن زراره» فرمودند: «گناهان کبیره در کتاب حضرت علی علیه السلام، هفت گناه معرفی شده است: کفر، قتل، عاق والدین، رباخواری، خوردن مال یتیم، فرار از جهاد و لاابالی‌گری بعد از پذیرش اسلام.» عبید پرسید: «خوردن یک درهم از مال یتیم بدتر است، یا ترک نماز؟» حضرت فرمود: «ترک نماز!» پرسید: «پس چرا ترک نماز بین این هفت گناه نیست.» حضرت فرمود: «اولین مورد چه بود؟» عرض کردم: «کفر!» فرمود: «تارک نماز بدون علت، کافر است.»^۳

۳. توجه افراطی به مهربانی خدا

علت این که برخی، بی توجهی به نماز را آن‌چنان سنگین نمی‌شمارند، این است که خداوند را چندان عزیز و باوقار نمی‌دانند! برخی با توجه افراطی به مهربانی خدا، در تصورشان پروردگار خود را مؤظف به مهربانی می‌انگارند؛ آن‌هم به شکلی که خود می‌پسندند. در حالی که قرآن «رحیم» را همراه «عزیز»^۴ می‌آورد: «الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ». این همراهی سیزده بار در قرآن تکرار شده است.

از نشانه‌های این نگاه افراطی آن است که آیات قرآن نیز، به صورت بخشی و تک‌بعدی مورد توجه

۱. دیوان غزلیات حافظ، ص ۲۹۳، شماره غزل ۲۱۶.

۲. کلینی، الکافی، ج ۲، ص ۳۸۶.

۳. همان، ص ۲۷۸.

۴. «عزیز»، کسی است که در اثر نیرومندی، امرش غالب و جاری است و مقهور نمی‌شود. (راغب اصفهانی، ترجمه و تحقیق مفردات الفاظ قرآن، ج ۲، ص ۵۹۱)

قرار می‌گیرد؛ برای مثال بسیاری از افراد، با این فراز قرآن آشنایی دارند: «ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ؛ مرا بخوانید تا (دعای) شما را بپذیرم»؛ اما ادامه‌آیه را نمی‌دانند. این فراز، همان رحیم‌بودن الهی را یادآور می‌شود و ادامه آن، عزت و قدرت الهی را بیان می‌کند. آیه شریفه این است: «وَقَالَ رَبُّكُمْ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ»^۱ و پروردگار شما گفته است که مرا بخوانید تا (دعای) شما را بپذیرم. کسانی که بر عبادت من تکبر می‌ورزند، به زودی با ذلت وارد دوزخ می‌شوند.»

هرچند خداوند، سفره رحمت خویش را باز کرده و همه را دعوت به استفاده از آن نموده؛ اما این‌گونه نیست که اگر کسی از روی تکبر به آن بی‌توجهی کند، از او درگذرد؛ بلکه او را به بدترین عذاب دچار می‌کند! زیرا عزیز است و عزت دارد. البته این ابهت و عزت، مهربانی او را شیرین‌تر جلوه می‌کند.

ب) عواقب سهل‌انگاری در نماز

سهل‌انگاری در نماز، عواقب جبران‌ناپذیری برای انسان در دنیا و آخرت دارد. پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: «إِنَّ أَرْبَعَةً مِنَ الذُّنُوبِ يُعَاقَبُ بِهَا فِي الدُّنْيَا قَبْلَ الْآخِرَةِ تَرْكُ الصَّلَاةِ وَ أَدَى الْوَالِدَيْنِ وَ الْيَمِينَ الْكَاذِبَةَ وَ الْغَيْبَةَ»؛ چهار گناه است که قبل از آخرت در دنیا نیز عقوبت دارد: ترک نماز، اذیت پدر و مادر، قسم دروغ و غیبت. «بنابراین این‌گونه نیست که سهل‌انگاران در نماز، باید منتظر قیامت باشند تا عقوبت خود را درک کنند؛ بلکه آثار بی‌توجهی به نماز، پیوسته همراه انسان است؛ هرچند متوجه آن نباشند. همین که به نماز بی‌توجه هستند و احساس نیازی به آن ندارند، خود بزرگ‌ترین عذاب است. همانند داستان آن کافر و حضرت شعیب که مولوی به شعر درآورده است:

آن یکی می‌گفت در عهد شعیب	که خدا از من بسی دیده‌ست عیب
چند دید از من گناه و جرم‌ها	وز کرم یزدان نمی‌گیرد مرا
حق تعالی گفت در گوش شعیب	در جواب او فصیح از راه غیب

۱. سوره غافر، آیه ۶۰.

۲. حسین نوری، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، ج ۱۶، ص ۴۰.

که بگفتی چند کردم من گناه
 عکس می گویی و مقلوب ای سفیه
 وز کرم نگرفت در جرمم إله
 ای رها کرده ره و بگرفته تیه
 چند چندت گیرم و تو بی خبر
 در سلاسل مانده ای پا تا به سر^۱

۱. ضعف قدرت خودکنترلی

با توجه به اطلاعات به دست آمده از پرونده شخصیتی نوجوانان بزهکار (گروه سنی پانزده تا هجده سال) کانون اصلاح و تربیت تهران، ملاحظه می شود که تنها ده درصد آنان نماز می خوانند. جالب این که بین افراد نمازخوان، بیشتر جرائمی مانند تصادف، نزاع و درگیری دیده می شود؛ آن هم به صورت اتفاقی.^۲

از آن جا که عامل اصلی ارتکاب جرم، عدم قدرت کنترل در جرائم است، این آمار از قدرت نماز در تقویت خودکنترلی و ضعف آن در صورت دوری از نماز خبر می دهد. پیامبر صلی الله علیه و آله فرمودند: «مادامی که آدمی نمازهای پنج گانه خویش را در وقت خود بگذارد، شیطان از او ترسان و گریزان است؛ اما زمانی که آن نمازها را تباہ کند، شیطان بر او دست می یابد و به سوی گناهان بزرگش می کشاند.»^۳

قرآن نیز این پی آمد را تجربه ای تاریخی می داند و در تبیین ریشه نابودی و گمراهی اقوام ناخلف، می فرماید: «فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خُلْفٌ أَضَاعُوا الصَّلَاةَ وَاتَّبَعُوا الشَّهَوَاتِ فَسُوفَ يَلْقَوْنَ غِيًّا»^۴ پس از آنان، فرزندان ناشایسته ای روی کار آمدند که نماز را تباہ کردند و از شهوات پیروی نمودند. آنان به زودی گمراهی خود را خواهند دید.»

با توجه به گسترش آسیب های اجتماعی در فضای مجازی و پایین بودن امکان نظارت بیرونی در این فضا، امروزه اهمیت تقویت خودکنترلی، بیشتر نمود یافته است؛ به همین علت از بهترین راهکارها برای از بین بردن آسیب های فضای مجازی، انس دادن افراد با نماز است. از سویی ترک نماز، نزدیک شدن به شیطان و ضعف خودکنترلی را در پی دارد که زمینه ارتکاب جرم های مجازی را بیشتر می کند.

۱. مولوی، مثنوی معنوی، دفتر دوم، بیت ۳۳۶۸.

۲. حمید محمدی فرد، مجله اصلاح و تربیت، ش ۳۴، ص ۵.

۳. «لَا يَزَالُ الشَّيْطَانُ دَعِرًا مِنَ الْمُؤْمِنِ مَا حَافِظَ عَلَى الصَّلَاةِ الْخَمْسِ فَإِذَا ضَيَعَهُنَّ تَجَرَّأَ عَلَيْهِ فَأَدْخَلَهُ فِي الْعَطَائِمِ.» (کلینی، اصول کافی، ج ۳، ص ۲۶۹)

۴. سوره مریم، آیه ۵۹.

۲. نابودی اعمال نیک انسان

همان‌گونه که در روایات، نماز شرط قبولی اعمال است، ترک آن نیز موجب نابودی دیگر اعمال نیک بیان شده است. حضرت رسول الله ﷺ می‌فرماید: «مَنْ تَرَكَ صَلَاتَهُ حَتَّى تَقُوتَهُ مِنْ غَيْرِ عُذْرٍ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ»؛ هر کس نمازش بدون عذر فوت شود، عملش نابود شده است. هر چند عمل خیر آثاری دارد، بهره‌بردن از آثار کامل دنیوی و اخروی اعمال، در گروه نماز است؛ لذا تارکان نماز، بیشترین حسرت را در قیامت خواهند خورد؛ آن‌گاه که شاهد حبط (نابودی) اعمال‌شان خواهند شد.

۳. بی‌بهره‌شدن از شفاعت اهل بیت علیهم‌السلام

امید نهایی مؤمنان برای سعادت، شفاعت اهل بیت علیهم‌السلام و بهره‌مندشدن از آن، خسارت جبران‌ناپذیری است. پیامبر رحمت ﷺ فرمودند: «لَا تَبْتَئَلُ شَفَاعَتِي مَنْ اسْتَخَفَّ بِصَلَاتِهِ وَلَا يَرُدُّ عَلَيَّ الْخَوْضَ لِأَوْلِيَّهِ»؛ به شفاعت من نمی‌رسد کسی که نماز را سبک بشمارد و به خدا قسم، سر حوض کوثر بر من وارد نخواهد شد! امام صادق علیهما السلام نیز نقل می‌کنند که آن حضرت، این هشدار را در حساس‌ترین لحظات زندگی، یعنی هنگام وفات‌شان نیز تأکید کردند.^۱

«حميدة المصفا» همسر امام صادق و مادر حضرت موسی بن جعفر علیهما السلام هستند. این بانوی فقیه و پرهیزگار، کنیزی بودند که امام باقر علیهما السلام، به امام صادق علیهما السلام بخشیدند؛ اما چنان ظرفیت رشد داشت که همسر بزرگوارشان، بانوان را برای آگاهی از مسائل شرعی به او ارجاع می‌دادند. ایشان در روایتی مشهور نقل کرده‌اند که امام صادق علیهما السلام نیز، در آخرین لحظات عمر شریف‌شان فرمودند: «همانا شفاعت ما، به کسی که در نماز کوتاهی کند نمی‌رسد!»^۲

بنا بر این روایات، می‌توان گفت که سخت‌ترین عقوبت ترک نماز، محروم‌شدن از آخرین امید مؤمنان، یعنی شفاعت است؛ امیدی که حتی بعد از نابودی اعمال نیک نیز، پابرجاست و ناامیدی از آن است که رشته امید را کاملاً گسسته می‌کند.

۱. شعیری، جامع الأخبار، ص ۷۳.

۲. کلینی، الکافی، ج ۶، ص ۴۰۰.

۳. احمد برقی، المحاسن، ج ۱، ص ۷۹.

۴. حرّ عاملی، وسائل الشیعة، ج ۴، ص ۲۷.